

Світлана Ковальова*

**[РЕЦЕНЗІЯ] СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ЗЕМЕЛЬНУ ПОЛІТИКУ
ЯГЕЛЛОНІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ВЕЛИКОГО
КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО*,¹**

У 2017 році вітчизняна літуаністика поповнилась вагомою та своєчасною працею — монографією Андрія Блануци, присвяченою досі недостатньо дослідженому аспекту історії українських земель у складі Великого князівства Литовського, а саме, механізму земельних надань та специфіці земельних відносин у добу пізнього феодалізму — раннього Нового часу.

Значний інтерес викликає здійснений автором ретельний аналіз бібліографії проблеми поземельних відносин на українських землях князівства. Дослідження базується на широкому колі дотичних до теми юридичних актів XV–XVI ст. — дарчих, мінових, заставних листах, договорах купівлі-продажу, оренди, жалуваних та підтвердних грамотах на володіння землею, виданих великими князями литовськими, матеріалах судової практики, записках та реєстрах. Цінним є те, що завдяки А. Блануці українські літуаністи отримали змогу ознайомитись із низкою досі неопублікованих архівних джерел, що зберігаються у фондах українських, литовських, польських, білоруських, російських архівів та рукописних відділах наукових бібліотек. Додав цінності книзі вдало обраний методологічний інструментарій, в якому було гармонійно поєднано класичні методи дослідження із новими, які відносно нещодавно увійшли до вжитку в українській історичній науці.

Державна політика Великого князівства Литовського щодо земельних надань шляхті розглянута А. Блануцею як важлива органічна частина публічно-правових відносин, що були тісно пов'язані із соціально-економічними реаліями держави. Аналізуючи процес еволюції земельних надань шляхті за хронологічним принципом, автор слушно зауважив, що їхні типи і сутнісний зміст визначались термінами (часовим чинником) і умовами (конкретною політико-правовою моделлю поземельних відносин) тримання. Тож логічним є висновок щодо актуальності для українських земель XIV–XVI ст. поділу земельних надань на такі, що нада-

* *Світлана Ковальова* — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії і теорії держави і права Чорноморського національного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв).

¹ *Блануца А.* Земельна політика Ягеллонів на українських теренах Великого князівства Литовського (1440–1572 рр.). — К.: Інститут історії України НАН України, 2017. — 423 с.

валися на умовах термінових і безтермінових, а також на умовах вічного володіння. Належним чином обґрунтованим є висновок про відповідність принципів земельних надань у Великому князівстві Литовському загальноєвропейським тенденціям того часу. Відтак висновки А. Блануци є внеском у дискусійне питання природи і сутності феодалізму на українських землях; автор дотримується тієї думки, що феодальне землеволодіння на українських теренах у середні віки було аналогічним загальноєвропейському.

Належним чином обґрунтованим видається твердження дослідника про те, що на політику земельних надань литовських господарів із династії Ягеллонів впливала низка чинників, основними з яких були колонізаційні резони центрального уряду, поточні завдання міжнародної політики, наявність у шляхтичів-прохачів вичерпного комплексу документів на володіння маєтностями. Автор слушно вказав на визначальну роль оцінки поточного стану державного земельного фонду, його можливостей і перспектив для вибору владою того чи іншого типу земельного надання для конкретних осіб у конкретних умовах.

Заслугує на увагу позиція А. Блануци щодо існування обопільних інтересів влади і шляхетської верстви у сфері формування шляхетського землеволодіння на українських землях Великого князівства Литовського. Автор переконливо показав, що інтерес великокнязівської влади полягав у максимальному закріпленні за шляхтичми-землевласниками землеволодіння, пов'язаного із відбуванням необхідної для держави земської служби; у свою чергу, землевласники були зацікавлені у набутті якомога більшого обсягу пільг і привілеїв у соціальній, економічній та юридичній сферах.

Новаторським є твердження автора про формування у Великому князівстві Литовському стійкої тенденції до зародження ринку землі. А. Блануца вважає, що свідченням наявності такої тенденції є законодавче закріплення норм, що регулювали відчуження та обіг шляхетських земель. Разом із тим, автор зауважив, що у XV — на початку XVI ст. обіг шляхетських земель обмежувався господарями, які нормативно закріпили необхідність обов'язкового підтвердження транзакційних договорів перед верховною владою. Проте аналіз документів дозволив автору стверджувати, що у середині XVI ст. вказана норма перетворилась на формальну і майже не застосовувалася на практиці.

Заслугує на особливу увагу визначення основних рис і тенденцій земельної політики кожного із представників династії Ягеллонів — Казимира Ягайловича, Олександра Казимировича, Сигізмунда I Старого, королеви Бони та Сигізмунда II Августа. А. Блануца встановив, що Казимир Ягайлович, надаючи земельні володіння шляхті, прагнув залучити її до відбування земської служби на пограниччі та активізувати

колонізацію порубіжних територій. Олександр Казимирович, продовжуючи земельну політику свого батька, надавав переважно підтвердження на землеволодіння, що були надані шляхті у попереднє правління. За часів Сигізмунда I Старого при пожалуванні землі важливу роль стала відігравати формула «очищення отчизни у Смоленську», а також зростає питома вага підтверджень транзакційних договорів у сфері землекобігу. Королева Бона Сфорца, провівши реструктуризацію державного земельного фонду з метою зміцнення власного домену, вдалася до локальної політики у сфері земельних надань і дещо розширила церковне землеволодіння. Сигізмунд II Август, в основному продовжуючи земельну політику своїх предків-Ягеллонів, впровадив практику земельних надань на ленному праві, яке передбачало успадкування землі у межах роду по чоловічій лінії. Така політика сприяла забезпеченню стабільності у відбуванні шляхтою земської служби; вигасання чоловічої гілки роду мало наслідком повернення землі до господарського домену, а отже, не призводило до зменшення державного земельного фонду. Це забезпечувало великому князю можливість передавати виморочні землі іншим родам, таким чином підтримуючи стабільність військового потенціалу держави. Дослідник звернув увагу на зрушення у соціальному складі осіб, що отримували земельні надання: серед них стали з'являтися вихідці із нижчих соціальних верств, що разом із отриманням землі набували статусу нобілітету. Прикрашає монографію уточнення характеру та тенденцій земельної політики Ягеллонів стосовно різних українських земель Великого князівства Литовського — Київщини, Волині, Сіверщини, Брацлавщини.

Висновки А. Блануци ілюструються таблицями, в яких демонструється динаміка видів надань і підтверджень земель та маєтностей шляхти українських теренів Великого князівства Литовського за часів Ягеллонів. Наведені статистичні дані додають тезам та висновкам автора додаткової переконливості та достовірності.

Звичайно, праця А. Блануци, як і будь-яке дослідження, не могла охопити всього невичерпного масиву питань, що виникають у зв'язку з висвітленням проблеми земельної політики Ягеллонів на українських землях Великого князівства Литовського. Наприклад, можна було б побажати автору приділити увагу співвідношенню шляхетського землеволодіння із магнатським, порівнянню земельної політики Ягеллонів у Великому князівстві Литовському та у Польщі. Однак слід визнати, що монографія Андрія Блануци є вагомим внеском у сучасну літуаністику, містить низку продуктивних для подальшого наукового пошуку висновків і є запрошенням для подальших наукових досліджень у сфері вітчизняної історії та історії країн Центрально-Східної Європи.

Дата надходження до редакції: 12.06.2017.